

Małgorzata Kuć

Zadania kryminologii w świetle współczesnych zagrożeń społecznych

---

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 1, 29-50

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZADANIA KRYMINOLOGII W ŚWIETLE WSPÓŁCZESNYCH ZAGROŻEŃ SPOŁECZNYCH

Pojęcie i przedmiot badań kryminologii

Leksykalne wyjaśnienie kryminologii¹ (z gr. *crimen* – przestępstwo, zbrodnia oraz *logos* – nauka) pozwala uznać, że jest nauką o przestępstwie, z kolei ustalenie problematyki badawczej realizowanej w ramach tej nauki, prowadzi do wniosku, że kryminologia jest nauką społeczną, której przedmiotem badań jest: przestępca,² przestępstwo, przestępczość, inne zjawiska z zakresu patologii społecznej² (np. prostytutka, alkoholizm, narkomania, samobójstwa),³ ofiara przestępstwa,⁴ przeciwdziałanie przestępczości i innym zjawiskom patologii społecznej.⁵ Do analizowanych w ramach kryminologii form patologii społecznej należą:⁶ alkoholizm, narkomania, samobójstwo, niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży, prostytutka, bezdomność, bezrobocie.

---

¹ Przyjmuje się w literaturze, że po raz pierwszy terminu „kryminologia” użył francuski antropolog Paul Topinard w roku 1879. Badania tych zjawisk, które współcześnie należą do zakresu kryminologicznych, były prowadzone już wcześniej w ramach tzw. antropologii kryminalnej bądź biologii kryminalnej – M. Kuć, *Kryminologia*. Warszawa 2010, s. 3

² A. Podgórecki podaje, że patologia społeczna jest „eklektycznym zbiorem problemów dotyczących rozmaitych typów dewiacji społecznych wraz z ich społecznymi determinantami i funkcjami. *Pathos* – to cierpienie, *logos* – to nauka. Nauka o cierpieniu społecznym jest zatem (...) uzależniona od tego, co wedle oceny subiektywnej lub wedle generalizacji rozmaitych ocen subiektywnych jest uznawane za negatywną kategorię zjawisk społecznych” A. Podgórecki, *Patologia życia społecznego*. Warszawa 1969, s. 9

³ „Trudność z ustaleniem ścisłego katalogu zjawisk określanych mianem patologii społecznej wiąże się z trudnością ustalenia ścisłej granicy pomiędzy normą i patologią społeczną. Wynika to z naturalnej zmienności procesów społecznych (w płaszczyźnie przestrzennej i czasowej) i dokonywanych wobec nich ocen, pozwalających na zakwalifikowanie do kategorii normy bądź patologii społecznej, które zjawisko będzie określane mianem „patologicznego”, będzie uzależnione od obowiązującego w danym czasie i miejscu zakresu normy społecznej. Wszystko to, co będzie wykazywało od niej odstępstwa, co będzie nieprawidłowością, aberracją – wejdzie w zakres patologii społecznej, który pozostaje w ścisłym związku ze społecznym systemem aksjologicznym i normatywnym” – M. Kuć, *Kryminologia*, op. cit., s. 2

⁴ Współcześnie, w związku z rozwojem wiktymologii (nauki o ofierze przestępstwa) pewnego wyjaśnienia wymaga na przykład zaliczenie do przedmiotu badań kryminologii problematyki ofiary. Wiktymologia łac. *Victima* (ofiara) + grecki *Logos* (nauka) jest nauką „o wiktymizacji i ofiarach w kontekście funkcjonowania systemów wymiaru sprawiedliwości” (E. Bieńkowska, *Wiktymologia. Zarys wykładu*. Warszawa 2000, s. 79).

Nauka o ofiarach przestępstw pojawiła się jako wynik kryminologicznych analiz dotyczących przestępstwa i jego sprawcy. Pierwotnie badania nad problematyką przestępczości uznawały za prawidłowość to, że sprawca jest stroną aktywną przestępstwa, natomiast ofiara stroną pasywną. Rozwój badań kryminologicznych dał podstawy do pytania, czy zawsze ofiara jest stroną pasywną w przestępstwie? Dało to początek naukowym badaniom problematyki roli ofiary w genezie przestępstwa, która stanowi podstawowy przedmiot zainteresowania wiktymologii. Wynikiem prowadzonych badań jest ustalenie, że ofiara przestępstwa może mieć wpływ zarówno na powzięcie zamiaru przestępczego jak i jego realizację. Pierwsze analizy wiktymologiczne dały podstawy do stwierdzenia, że ofiara także może być w różnym stopniu stroną aktywną w przestępstwie – M. Kuć, *Wiktymologia*. Warszawa 2010, s. 2

⁵ M. Kuć, *Kryminologia*, op. cit., s. 1

⁶ *Ibidem*, s. 2

Należy podkreślić, że brak jest jednoznaczności w zakresie ustalenia przedmiotu badań kryminologii. W literaturze spotkać można różne propozycje w tym zakresie.⁷

Obszerna i zróżnicowana problematyka badawcza kryminologii powoduje, że konieczne jest wykorzystywanie dorobku naukowego innych dyscyplin. Kryminologia określana jest nauką interdyscyplinarną czy multidyscyplinarną. Dąży do całościowego i wieloaspektowego wyjaśnienia interesujących ją zjawisk. Wśród nauk pomocniczych kryminologii, których dorobek jest powszechnie przez nią wykorzystywany, są takie nauki jak: psychologia, socjologia, pedagogika, psychiatria, medycyna sądowa, kryminalistyka, statystyka, ekonomia.

Kryminologia jest podstawową nauką pomocniczą prawa karnego, z którym, z uwagi na przedmiot badań, wykazuje liczne związki. Początek problematyki badawczej w kryminologii ustala się jako wynik przesunięcia zainteresowań z samego czynu jakim jest przestępstwo na osobę jego sprawcy. W ramach rozwoju prawa karnego okazała się ważna potrzeba poznania kim jest sprawca czynu przestępczego. Celem takiego poznania miało być m.in. prawidłowe zastosowanie wobec niego środków reakcji prawnokarnej. Zapoczątkowało to badania, które współcześnie określa się mianem kryminologicznych. Mając to na uwadze, za podstawowy przedmiot badań kryminologii uznaje się przestępcę. Pytanie o to, kim on jest i czym różni się od nieprzestępnego? Lub formułowane inaczej: Dlaczego jedni ludzie popełniają przestępstwa a inni nie? (określane mianem pytania lombrozjańskiego)⁸ historycznie najbardziej utrwalone jako nurt zainteresowań badawczych kryminologii, aktualnie również zajmuje znaczącą pozycję.⁹

Kryminologia ma również udzielić odpowiedzi na pytanie: Co decyduje o tym, że dany czyn uznany jest za przestępstwo? Na tym gruncie pojawia się wymiar aksjologiczny w kryminologii. Z tego względu proponowany jest podział kryminologii na:¹⁰ kryminologię aksjologiczną, behawioralną, wiktymologiczną oraz organizacyjną. W świetle takiego podziału należy wskazać, że kryminologia aksjologiczna zajmuje się badaniem natury uwarunkowań zakazów karnych. Kryminologia behawioralna natomiast obejmuje typową problematykę kryminologiczną odpowiadającą etiologii i fenomenologii kryminalnej. Kryminologia wiktymologiczna ma za przedmiot badania dotyczące ofiary. Kryminologia organizacyjna z kolei obejmuje badania dotyczące funkcjonowania instytucji związanych ze stosowaniem prawa karnego.

Złożoność problematyki badawczej pozwala wyróżnić w ramach kryminologii następujące działy:¹¹ etiologię kryminalną, fenomenologię kryminalną oraz profilaktykę kryminalną. Etiologia kryminalna bada czynniki, które prowadzą do przestępczości. Analiza przyczyn obejmuje także badania osobowości przestępcy

⁷ Por. J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*. Gdańsk 1999, s. 17-23; B. Hołyst, *Kryminologia*. Warszawa 2007, s. 39-64; L. Tyszkiewicz, *Od naturalizmu do humanizmu w kryminologii*. Katowice 1991, s. 13, 111

⁸ Określenie pytania pochodzi od nazwiska C. Lombroso (1835-1909) – włoskiego psychiatry i antropologa, który podjął się wyjaśnienia przyczyn zachowania przestępczego w świetle jego uwarunkowań biologicznych. Jest twórcą teorii tzw. „urodzonego przestępcy”. Szerzej – M. Kuć, *Kryminologia*. Warszawa 2010, s.13-15

⁹ M. Kuć, *Kryminologia*, op. cit., s. 3

¹⁰ L. Tyszkiewicz, *Od naturalizmu do humanizmu w kryminologii*. Katowice 1991, s. 111-113

¹¹ Por. B. Hołyst, *Kryminologia*, s. 28-29

i ma na celu ustalenie indywidualnych cech i zależności determinujących zachowanie konkretnego sprawcy. Fenomenologia (symptomatologia) kryminalna to z kolei dział kryminologii, który zajmuje się różnymi formami objawowymi przestępczości tj. dynamiką i strukturą przestępczości, geografiami kryminalną, sposobami popełniania przestępstw, niektórymi elementami organizacji świata przestępczego, np. sposobami porozumiewania się sprawców przestępstw, używaniem pseudonimów. Profilaktyka kryminalna natomiast opracowuje strategie, metody i środki zapobiegania przestępczości.¹²

Zadania kryminologii

Ustalenie przedmiotu badań kryminologii pozwala wskazać na jej zadania, a mianowicie:¹³

- 1) Poznanie przyczyn przestępstwa i przestępczości a także innych form patologii społecznej;
- 2) Dostarczenie narzędzi do opisu tych zjawisk (wskazanie jakie są przejawy przestępstwa i przestępczości);
- 3) Poznanie osoby przestępcy;
- 4) Badanie procesów kryminalizacji i dekryminalizacji;
- 5) Badanie funkcjonowania określonych dziedzin wymiaru sprawiedliwości oraz różnych struktur formalnej i nieformalnej kontroli społecznej;
- 6) Dostarczenie wiedzy o sposobach zapobiegania przestępczości i innych zjawisk z zakresu patologii społecznej.

Przestępstwo i przestępczość w świetle analiz kryminologicznych widziane są w możliwie szerokiej perspektywie, która wychodzi poza ścisłą problematykę prawnokarną. W obszarze zainteresowań kryminologii znajduje się potrzeba ustalenia:¹⁴

- Czym jest przestępstwo jako forma zachowania dewiacyjnego?
- Czym przestępstwo różni się od zachowań nieprzestępczych?
- Czym jest przestępczość jako zjawisko społeczne?
- Jakie są rozmiary przestępczości, jej nasilenie, dynamika i struktura?
- Jakie są przyczyny przestępstw i przestępczości?

W każdym przypadku w/w problematyki chodzi o ustalenie bazy poznawczej, która ma być wykorzystywana do eliminowania tych zjawisk społecznie niepożądanych, zarówno przestępczości, jak i innych form patologii społecznej.

Współczesne zagrożenia społeczne

Określenie „współczesne zagrożenia społeczne” można widzieć w podwójnym znaczeniu. Po pierwsze jako zjawiska (czynniki zagrażające) zupełnie nowe, nieznane dotychczas w perspektywie analizy historycznej społeczeństw. Po drugie natomiast jako zjawiska co prawda występujące w przeszłości, ale takie, które z uwagi na ich nowe (współczesne) formy lub nasilenie są społecznie bardzo szkodliwe, a więc szczególnie zagrażające.

¹² M. Kuć, *Kryminologia*, op. cit., s. 4

¹³ J. Jasiński, *Kryminologia czy kryminologie? Refleksje nad warunkami i sposobami uprawiania kryminologii*, *Kościół i Prawo*, t. 7. Lublin 1990, s. 221-222; L. Tyszkiewicz, *Od naturalizmu do humanizmu w kryminologii*, s. 13; M. Kuć, *Kryminologia*, s. 4-5

¹⁴ M. Kuć, *Kryminologia*, s. 5

W ramach analizy tego opracowania zostało uwzględnione zarówno pierwsze jak i drugie wyjaśnienie. Z tego względu, w katalogu omawianych zagrożeń społecznych zostaną ujęte zagrożenia występujące w historii społeczeństw od dawna jak i te, które miano „współczesnych” uzyskują z uwagi na to, że ich pojawienie się jest uwarunkowane cechami współczesności.

Do współczesnych zagrożeń społecznych należą: przestępczość, zagrożenie terroryzmem, niedostosowanie społeczne młodzieży, alkoholizm, narkomania, uzależnienie od mediów, prostytutka, bezdomność, bezrobocie, zachowania samobójcze. Wszystkie te zjawiska znajdują się w obszarze zainteresowań kryminologii.

Niewątpliwie największe znaczenie zagrażające ma przestępczość, co potwierdzone jest oceną ustawodawcy, który widząc zagrożenie pewnych kategorii dóbr, zdecydował się na ich ochronę prawnokarną. Z tego względu niektóre zachowania człowieka np. zagrażające zdrowiu, życiu, mieniu, bezpieczeństwu, ocenił negatywnie i określił w ustawie karnej jako przestępstwa przewidując za ich popełnienie sankcję kryminalną. Z punktu widzenia tej problematyki bardzo ważne znaczenie ma związek kryminologii z prawem karnym widziany w perspektywie przeciwdziałania przestępczości.

Przydatność badań kryminologicznych w prawie karnym widoczna jest przede wszystkim w następujących obszarach:¹⁵

- 1) Wykorzystywania wyników badań dotyczących przestępcy w zakresie indywidualizacji wymiaru i wykonania kary, zwłaszcza dostosowywania środków i metod oddziaływań penitencjarnych tak, aby w możliwie szerokim aspekcie zrealizować cele wykonywania kary pozbawienia wolności oparte na zasadzie indywidualizacji;¹⁶

¹⁵ Ibidem

¹⁶ „Szczególny związek występuje pomiędzy kryminologią a prawem karnym wykonawczym. Prawo karne wykonawcze jest gałęzią prawa, która obejmuje normy prawne regulujące wykonywanie orzeczeń wydanych w postępowaniu karnym, w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe, w postępowaniu w sprawach o wykroczenia oraz kar porządkowych oraz środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności. W szczególności dotyczą one orzeczonych przez sądy kar, środków karnych, środków zabezpieczających, środków probacyjnych, należności sądowych w sprawach karnych, a także tymczasowego aresztowania. Prawo karne wykonawcze nie obejmuje norm prawnych, które regulują wykonywanie środków poprawczych, wychowawczych przewidzianych w prawie nieletnich. Wzajemny związek prawa karnego wykonawczego i kryminologii widoczny jest przede wszystkim w następujących obszarach:

- 1) Przydatności wyników badań etiologiczno-kryminalnych dla ustalania zakresu oddziaływań na sprawcę przestępstwa w trakcie wykonania kary (największa ich przydatność ma miejsce w procesie wykonania kary pozbawienia wolności);
- 2) Badania skuteczności wykonywania kar i innych środków penalnych, które stają się podstawą kierunków polityki kryminalnej;
- 3) Badania związku pomiędzy izolacją penitencjarną a stygmatyzacją społeczną i przestępczością powrotną;
- 4) Badania warunków wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania pod kątem występowania czynników kryminogennych (np. obecność podkultury przestępczej w więzieniu, dostępność narkotyków, deprivacja potrzeb w związku z totalnym charakterem więzienia);
- 5) Przygotowywania prognozy kryminologiczno-społecznej skazanego”. – M. Kuć, *Kryminologia*, s. 5-6

2) Wykorzystywania badań dotyczących przestępstw i przestępczości w płaszczyźnie procesów kryminalizacji i dekryminalizacji (badania kryminologiczne dostarczają argumentów dla potrzeb procesu legislacyjnego w zakresie ustawodawstwa karnego);

3) Kształtowania polityki kryminalnej.

Istotnym zjawiskiem współczesności o charakterze negatywnym jest niedostosowanie społeczne nieletnich oraz popełnianie przez nich czynów karalnych. Podstawowym aktem normatywnym dotyczącym postępowania z nieletnimi w przedmiocie omawianej w niniejszym rozdziale problematyki jest ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁷ a także w wybranym zakresie przepisy ustawy kodeks karny.¹⁸

Zarówno przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich jak też literatura dotycząca nieletnich i problemów ich społecznego funkcjonowania posługują się pojęciem demoralizacji. Demoralizacja oznacza taki stan struktur poznawczych, które prowadzą do nierespektowania norm moralnych i sprzyjają naruszaniu norm prawnokarnych. Demoralizacja jest wynikiem błędów na etapie socjalizacji¹⁹ nieletniego, w wyniku których proces polegający na wdrażaniu jednostki do samodzielnego i niezaburzonego funkcjonowania w społeczeństwie zgodnie z obowiązującymi w nim wartościami i normami uległ zaburzeniu, co doprowadziło do socjalizacji nieprawidłowej. Pod tym pojęciem rozumie się taki rodzaj wpływu socjalizacyjnego na jednostkę, który nie wyposaża jej w mechanizmy pozwalające na uniknięcie zachowań przestępczych. W podobnym znaczeniu używa się pojęcia „kontrsocjalizacja”. Kontrsocjalizację wyjaśnia się jako proces, który dostarcza wartości, norm i wzorów zachowań wpływających niekorzystnie na osobowość jednostki zwiększając prawdopodobieństwo jej konfliktu z prawem. Przykładem wpływu kontrsocjalizacyjnego jest obecność w środowisku wychowawczym wzorów zachowań przestępczych np. ojciec lub rodzzeństwo popełniają przestępstwa. Kontrsocjalizująco oddziałuje także

¹⁷ Ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, tekst jedn. Dz.U. Z 2002 r., Nr 11, poz. 109 ze zm.). Przepisy tej ustawy stosuje się w zakresie:

- 1) Zapobiegania i zwalczania demoralizacji – w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18;
- 2) Postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu 13 lat, ale nie ukończyły lat 17;
- 3) Wykonywaniu środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, wobec których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Tak sformułowany przepis wskazuje definicję nieletniego, którym jest osoba:

- 1) Wykazująca przejawy demoralizacji do 18 roku życia;
- 2) Dopuszczająca się czynu karalnego po ukończeniu 13 roku życia ale przed ukończeniem 17 roku życia;
- 3) Wobec której orzeczono środki wychowawcze lub poprawcze w wieku do 21 lat.

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późn zm). Kodeks karny ustanawia ogólną zasadę odpowiedzialności karnej za popełnianie przestępstw. Zgodnie z tą zasadą każdy, kto ukończył 17 rok życia ponosi odpowiedzialność karną za popełnienie czynu zabronionego. Natomiast osoba, która nie ukończyła 17 roku życia jest niezdolna do ponoszenia winy i nie popełnia przestępstwa. Może popełnić jedynie czyn zabroniony pod groźbą kary. Kodeks przewiduje pewien wyjątek od tej zasady, a mianowicie osoba, która nie ukończyła 17 roku życia a ukończyła 15 rok życia może odpowiadać za niektóre przestępstwa enumeratywnie wymienione w kodeksie karnym. Są to przestępstwa, których popełnienie oznacza naruszenie najwyższej chronionych wartości. M. Kuć, *Kryminologia*, s. 100

¹⁹ Zob. o procesach warunkujących socjalizację – J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, s. 323

podkultura dewiacyjna. Ustalenie rodzaju socjalizacyjnego wpływu na jednostkę, która popełniła przestępstwo ułatwia zrozumienie mechanizmów warunkujących jej wejście w konflikt z prawem karnym. Taka wiedza pozwala także na odpowiednie dostosowanie środków reakcji na zachowanie, które wykracza poza obowiązujące normy społeczne i prawne.

Środowiskiem o największym zakresie wpływu na młodego człowieka jest środowisko rodzinne. W literaturze przedmiotu podaje się szereg czynników, które mogą sprzyjać socjalizacyjnej bądź kontrsocjalizacyjnej funkcji rodziny a mianowicie:²⁰

- 1) Czynniki zewnętrzne, a wśród nich: system wartości, który występuje w społeczeństwie; sytuacja polityczna i społeczno-ekonomiczna; miejsce rodziny w strukturze społecznej i dystanse społeczne pomiędzy poszczególnymi rodzinami (w tym zakresie istotną rolę odgrywa pojawienie się wpływów kontrsocjalizacyjnych w obrębie niższych warstw społecznych w następstwie ograniczonych możliwości zaspokajania potrzeb; zakres swobody jednostek (możliwość osiągania pożądaných przez jednostkę celów); model rodziny występujący w danym społeczeństwie;
- 2) Czynniki wewnętrzne to z kolei: ukształtowanie ról społecznych w rodzinie; styl wychowania w rodzinie; klimat uczuciowy panujący w rodzinie; osobowość członków rodziny; stan zdrowia członków rodziny; wzory zachowań w rodzinie (np. występowanie wzorów zachowań przestępczych jako istotny czynnik wpływu kontrsocjalizacyjnego).

Czynniki zewnętrzne tworzą warunki do socjalizacji. Rodzina nie ma wpływu zarówno na ich występowanie jak też nasilenie. W tym zakresie niewątpliwie niekorzystne oddziaływanie mają takie czynniki zewnętrzne jak: głębokie wstrząsy oraz przemiany polityczno-społeczne i ekonomiczne (np. wojny, rewolucje, kryzysy gospodarcze). Przyczyniają się one do załamania podstaw systemu aksjonormatywnego i występowania zachowań niepożądanych.

Czynniki wewnętrzne natomiast wiążą się w sposób bezpośredni z socjalizacyjnym lub kontrsocjalizacyjnym wpływem rodziny. Rodzina decyduje o ich występowaniu i kształtowaniu tych czynników. W tym kontekście należy zwrócić uwagę, że niewątpliwie kontrsocjalizacyjne znaczenie ma niedojrzałość emocjonalna członków rodziny czy nieprawidłowo ukształtowane i pełnione role w rodzinie.

Innym ważnym czynnikiem, który odgrywa istotne znaczenie w socjalizacji dzieci i młodzieży jest rozpad rodziny. Prowadzi on do szeregu negatywnych skutków, wśród których na uwagę zasługują:²¹ zachwianie więzi emocjonalnej łączącej dziecko z rodzicami; silne negatywne przeżycia w związku z odejściem jednego z rodziców (strach, poczucie odrzucenia); dezorganizacja struktur poznawczych dziecka (w skrajnych przypadkach silnych przeżyć); utrata autorytetu rodziców. Rozpad rodziny oznacza załamanie funkcji rodziny z uwagi na to, że wielokrotnie następują zaburzenia w wypełnianiu ról przez rodziców np. z takiego powodu, że odchodzący rodzic nie wywiązuje się (lub nie w pełni wywiązuje się) z obowiązków. Rozpad rodziny jest czynnikiem sprzyjającym kontrsocjalizacji (zwłaszcza przy równoległym występowaniu dodatkowych okoliczności).

---

²⁰ Ibidem, s. 326-328

²¹ M. Kuć, *Kryminologia*, op. cit., s. 104

Czynniki, które mają znacznie dla kontrsocjalizacyjnej funkcji rodziny można podzielić na takie, które: działają samoistnie oraz takie, które działają przy wystąpieniu innych czynników. Do pierwszej grupy czynników należy zaliczyć m.in.: niewłaściwy klimat uczuciowy w rodzinie czy też nieprawidłowe metody wychowawcze. Do drugiej natomiast: złe warunki materialne czy zaburzenie struktury rodziny.²²

Ważnym czynnikiem z punktu widzenia jego kontrsocjalizacyjnego wpływu jest środowisko szkolne. W tym kontekście można mówić o zagrożeniu w postaci: nadmiernych wymagań edukacyjnych i wychowawczych lub niewystarczających wymagań edukacyjnych i wychowawczych; nieprawidłowej postawy ze strony nauczyciela (szykanowanie ucznia albo faworyzowanie ucznia); zachowań agresywnych uczniów pomiędzy sobą (agresja fizyczna i werbalna); nieprzygotowania ucznia do kolejnych etapów kształcenia i socjalizacji; niewyrobienia właściwych postaw wobec obowiązków szkolnych; braku kontroli, która ułatwia podejmowanie przez uczniów takich zachowań demoralizujących jak np. wagarowanie.²³

Niedostosowanie społeczne nieletnich jest analizowane jako forma patologii społecznej o potencjale kryminogennym. Pod pojęciem niedostosowania społecznego (często określanego jako nieprzystosowanie społeczne) należy rozumieć takie zachowania, które są „nieadekwatnymi, powtarzającymi się reakcjami jednostek na wymogi i nakazy zawarte w przypisanych im przez system społeczny rolach (np. roli dziecka w rodzinie, kolegi, ucznia w szkole, pracownika itp.). Ta nieadekwatność reagowania wyraża się w *jaskrawym i uporczywym łamaniu podstawowych norm społecznych (prawnych, moralnych, obyczajowych) lub w lekceważeniu oczekiwań społecznych przez jednostkę*.²⁴ Przejawami niedostosowania społecznego są: notoryczne kłamstwa; ucieczki (z domu lub szkoły); nadużywanie alkoholu i narkotyków; niekonwencjonalne zachowania seksualne (np. prostytutcja); pasożytnictwo społeczne (niezasłużone korzyści z cudzej pracy), zachowania agresywne, zamachy samobójcze; zachowania przestępcze. Do przyczyn niedostosowania społecznego zalicza się:²⁵ zaburzoną socjalizację; patologię więzi emocjonalnych w rodzinie; zaburzenie struktury i funkcji rodziny; niewłaściwe metody wychowawcze (autokratyczne, liberalne, niekonsekwentne, stosowanie kar cielesnych); dysfunkcję wychowawczą szkoły; zubożenie społeczeństwa, które prowadzi do ograniczeń w zakresie zaspokajania potrzeb dzieci i młodzieży; wpływ grup rówieśniczych, zwłaszcza w aspekcie uczenia się wzorów zachowań nieprawidłowych, znamienym rysem nieadekwatności do oczekiwań społecznych.

Potencjał kryminogenny niedostosowania społecznego potwierdzają badania kryminogenezy, w świetle których ustalono, że zachowania przestępcze nieletnich poprzedzają zachowania wskazujące na niedostosowanie społeczne jednostki.²⁶

---

²² Ibidem, s. 104-105

²³ Ibidem, s. 105

²⁴ W. Pomykała (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*. Warszawa 1997, s. 453

²⁵ M. Kuć, *Kryminologia*, op. cit., s.109

²⁶ L. Tyszkiewicz, *Kryminogeneza w ujęciu kryminologii humanistycznej*. Katowice 1997, s. 107-182

Nieletni stanowią szczególną kategorię sprawców w zakresie analizy etiologicznej, prowadzącej do ustalenia przyczyn konfliktu z prawem karnym. Specyfika tej kategorii wiekowej sprawców wynika z ich charakterystyki biopsychospołecznej, która cechuje się niedojrzałością psychomoralną oraz niesamodzielnością społeczną.

Zachowania nieletnich o charakterze destrukcyjnym, antyspołecznym i naruszającym normy prawne można podzielić na następujące kategorie:²⁷ wyrażanie agresji i przemocy wobec rodziny; wyrażanie agresji w szkole (np. wobec rówieśników czy mienia szkoły); wandalizm; używanie narkotyków; ucieczki z domów; kradzieże i inne czyny zagrożone sankcją karną; przynależność do destrukcyjnych subkultur; autoagresja (w tym – samobójstwo).

Niepokój budzi coraz więcej przypadków popełniania przez nieletnich czynów karalnych oraz obniżenie wieku sprawców tych czynów.

Analiza uwarunkowań konfliktu nieletnich z prawem karnym jest prowadzona z punktu widzenia charakterystyki czynników wewnętrznych (osobowościowo – charakterologicznych) oraz zewnętrznych (środowiskowo – sytuacyjnych). W ramach tej pierwszej grupy uwzględnieniu podlegają takie czynniki jak:²⁸ wiek, w którym po raz pierwszy ujawniły się zachowania antyspołeczne; skłonność do przeciwstawiania się obowiązującym normom i skłonność do buntu; zaburzenia samokontroli; zaburzenia osobowości; zaburzenia systemu wartości moralnych i norm postępowania; frustracja potrzeb (w tym głównie potrzeby kontaktu emocjonalnego); alienacja; utrata sensu życia. Drugą grupę uwarunkowań konfliktu nieletnich z prawem karnym zajmują czynniki zewnętrzne a mianowicie:²⁹ wskaźnik bezrobocia i niskie przychody rodzin, niekorzystna sytuacja społeczna oraz ekonomiczna; wpływ nieprawidłowego środowiska wychowawczego zwłaszcza (niekonsekwentny styl wychowania, dostarczanie negatywnych bodźców, przejawy przemocy w rodzinie, braki w wykształceniu rodziców, nieumiejętność radzenia sobie z sytuacjami trudnymi, alkoholizm rodziców, wzory zachowań przestępczych w rodzinie); kryzys rodziny; kryzys autorytetów; odrzucenie społeczne oraz niepowodzenia szkolne; kontakt z alkoholem a także innymi substancjami uzależniającymi; przynależność do grup o charakterze antyspołecznym (patologicznych grup rówieśniczych); dostęp do broni; przedstawianie scen przemocy w mediach, które działając silnie na wyobraźnię, stanowią istotne podłoże psychiczne do łamania obowiązujących norm; naśladownictwo; upowszechnienie modelu rozwiązywania konfliktów sytuacyjnych w drodze przemocy; społeczna ignorancja drobnych przejawów zachowań nieprawidłowych, która buduje klimat przyzwolenia na tego typu zachowania, czego konsekwencją jest eskalacja nieprawidłowości w jej bardziej drastycznych i społecznie szkodliwych przejawach.

Istotnym zagadnieniem w zakresie omawianej problematyki jest wpływ grupy rówieśniczej na demoralizację i przestępczość nieletnich silniejszy o tyle o ile osłabieniu ulega wpływ innych środowisk socjalizacyjnie istotnych tj. rodziny, szkoły. Grupa rówieśnicza pełni przede wszystkim funkcję ochronną (daje poczucie przynależności i bezpieczeństwa) oraz satysfakcyjną (zaspokaja potrzebę

---

²⁷ M. Kuć, *Kryminologia*, s. 110

²⁸ Loc. cit.

²⁹ Ibidem, s. 110-111

uznania). Negatywny wpływ grupy rówieśniczej polega przede wszystkim na silnej presji ukierunkowanej na realizację określonego zachowania (np. picie alkoholu, używanie narkotyków) a także zapoznawaniu nieletniego z technikami przestępczymi i uczenie racjonalizacji zachowania przestępczego. Poza tym ważne znaczenie ma utrudnianie realizowania pozytywnych ról społecznych np. dobrego ucznia, posłusznego dziecka.³⁰

Charakterystyka nieletnich przestępców oparta na modelu funkcjonowania grupy zakłada następujące prawidłowości:³¹

- 1) Zbiorowość nieletnich przestępców jest tworzona w sposób selektywny (w jej skład wchodzi nieletni wywodzący się z rodzin o podobnym statusie społecznym oraz takich, w których kontrola zachowania nieletniego ze strony pozostałych członków rodziny (rodziców, rodzeństwa) jest istotnie ograniczona);
- 2) Zbiorowość nieletnich przestępców tworzy się na terenie, na którym występują inne negatywne czynniki o potencjale kryminogennym np. bezrobocie, alkoholizm;
- 3) Często zbiorowość nieletnich przestępców nie jest dostatecznie zorganizowana (wykazuje cechy funkcjonowania chaotycznego zwłaszcza w sferze kierownictwa zbiorowością i funkcjonujących zasad);
- 4) Zbiorowość nieletnich przestępców może przerodzić się w zorganizowaną grupę pod wpływem oddziaływania dorosłych przestępców.

Ważnym rysem uwarunkowań konfliktu nieletnich z prawem karnym w aktualnej rzeczywistości jest z jednej strony nasilenie czynników kryminogennych pochodzenia środowiskowego, z drugiej natomiast – osłabienie psychicznych mechanizmów antykryminogennych. Zróżnicowanie i kumulacja zewnętrznych czynników kryminogennych, stanowiących psychologiczną kategorię sytuacji pokusy, o ile nie zostanie zrównoważona przez wewnętrzne czynniki kryminorepulsywne, do których należą: prawidłowo ukształtowany system wartości, prawidłowo ukształtowane sumienie, silna wola – stanowi dogodny podłoże zachowań nieprawidłowych, w tym – wyczerpujących znamiona czynów zabronionych przez prawo karne.³²

Ważne miejsce w sferze czynników kryminorepulsywnych zajmuje system wartości. Przekaz wartości, który ma miejsce w trakcie procesu socjalizacji i resocjalizacji jest kształtowaniem istotnego mechanizmu o charakterze antykryminogennym. Z tego względu uznać należy, że prawidłowy system wartości, zgodny z porządkiem obyczajowym i prawnym, buduje wewnętrzny system kontroli, odpowiedzialny za prawidłowe podejmowanie decyzji w sytuacjach konfliktu (wyboru zachowania społecznie akceptowalnego bądź też nie).

Przemiany społeczno-gospodarcze, będące istotną cechą współczesności, wyznaczając z założenia kierunek pozytywnych rozwiązań, są także przyczyną wielu niepożądanych zjawisk np.: bezrobocia; wzrostu konkurencyjności na rynku pracy, czego skutkiem jest potrzeba zwiększonej dyspozycyjności zawodowej, a tym samym ograniczenie czasu przeznaczanego na życie rodzinne oraz odpoczynek; zwiększonego poziomu stresu, co skutkuje zmniejszeniem

---

³⁰ Ibidem, s. 111

³¹ Loc. cit.

³² Ibidem, s. 111-112

odporności na sytuacje konfliktowe; zaburzeniami zachowania. Zjawiska te przyczyniają się do dysfunkcji podstawowego środowiska wychowawczego, jakim jest rodzina, stanowiąc ważny element podłoża przyczynowego konfliktu nieletnich z prawem karnym.³³

Zróżnicowanie uwarunkowań konfliktu nieletnich z prawem karnym powoduje, że działania mające na celu zapobieganie negatywnym zachowaniom nieletnich, uwzględniając to zróżnicowanie, powinny odnosić się do różnych sfer ich biopsychospołecznego funkcjonowania. Aktywność profilaktyczna powinna zwracać uwagę na wiele nowych czynników o charakterze społecznym, jak chociażby fakt, że nieletni sprawcy coraz częściej wywodzą się ze środowisk tzw. normalnych (tj. nie dotkniętych patologią w tradycyjnym rozumieniu tego słowa np. alkoholizmem, narkomanią czy przestępczością).

Podatność nieletnich na oddziaływanie czynników zewnętrznych, takich jak np. wpływ grupy rówieśniczej, silna identyfikacja z grupą, uzasadniają konieczność szczególnych działań o charakterze profilaktycznym, kierowanych do tej kategorii wiekowej. W tym kontekście chodzi o zwrócenie uwagi na potrzebę organizowania aktywnych form spędzania wolnego czasu społecznie aprobowanych a także uatrakcyjnienie oferty zajęć szkolnych i pozaszkolnych.

Przeciwdziałanie zachowaniom przestępczym i niedostosowaniu społecznemu nieletnich powinno się opierać na następujących zasadach:³⁴

- 1) Poglębianiu świadomości społecznej co do faktu, że zachowanie antyspołeczne i antyprawne cechuje dynamizm, który z różnym nasileniem występuje na poszczególnych etapach życia dziecka, młodego człowieka i dorosłej osoby i zgodnie z tą prawidłowością ważne jest dostosowanie sposobów przeciwdziałania do specyfiki rozwojowej jednostki i jej zachowań wobec obowiązujących norm;
- 2) Edukacji wszystkich osób odpowiedzialnych za wychowanie dzieci i młodzieży w zakresie przyczyn i przejawów zachowań antyspołecznych oraz antyprawnych a także sposobów przeciwdziałania tym zachowaniom;
- 3) Zapewnienia prawidłowego środowiska wychowawczego, które skutecznie przekazywałoby właściwy system wartości, norm i wzorów zachowania;
- 4) Promowaniu autorytetów w procesie wychowania i wykorzystywaniu mechanizmu oddziaływania wzorów osobowych w rozwoju osobowości młodego pokolenia;
- 5) Tworzenia przez rodziców i nauczycieli warunków sprzyjających nauce oraz rozwojowi zachowań prospołecznych;
- 6) Współdziałania z formacjami bezpieczeństwa i porządku publicznego (w tym przede wszystkim z Policją w zakresie programów profilaktycznych);
- 7) Ograniczenia kontaktu młodych ludzi z przejawami przemocy w mediach poprzez selekcję oglądanych treści;

---

³³ Ibidem, s. 112

³⁴ Ibidem, s. 114-115

- 8) Zapewnienia prawidłowej komunikacji pomiędzy rodzicami, nauczycielami i dziećmi. W tej płaszczyźnie ważne miejsce zajmują strategie komunikacyjne zachęcające do rozmów oparte na: dialogu jako zasadzie komunikacji i sprawnego przekazu edukacyjnego; uważnym słuchaniu; emocjonalnej reakcji zainteresowania przedmiotem rozmowy; stawianiu dziecka w roli kompetentnego źródła informacji i zachęcanie go do takiej roli; znaczenia komunikacji pozawerbalnej; budowaniu motywacji do kontaktu komunikacyjnego opartego na zasadzie zaufania;
- 9) Uatrakcyjnienia oferty alternatywnego spędzania wolnego czasu przez młodzież ze środowisk zagrożonych poprzez organizację klubów, świetlic, funkcjonowanie organizacji młodzieżowych itp.;
- 10) Dbałości o standardy zachowania odpowiadające społecznym oczekiwaniom.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich zawiera także szereg zobowiązań dotyczących postępowania wobec nieletnich. W tym zakresie ważne znaczenie ma przepis art. 3 § 1 ustawy, który stanowi, że w sprawie nieletniego należy: kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego, zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny. W postępowaniu z nieletnim bierze się pod uwagę osobowość nieletniego a w szczególności (art. § 2 ustawy): wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, zachowanie się, przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska, warunki wychowania nieletniego. Przepis art. 4 § 1 ustawy stanowi, że każdy kto stwierdzi istnienie okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego a w szczególności: naruszanie zasad współżycia społecznego; popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylenie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych – ma społeczny obowiązek odpowiedniego przeciwdziałania temu, a w szczególności zawiadomienia rodziców lub opiekuna nieletniego, szkoły, sądu rodzinnego, Policji lub innego właściwego organu. Natomiast każdy, kto dowiedział się o popełnieniu czynu karalnego przez nieletniego ma społeczny obowiązek zawiadomić sąd rodzinny lub Policję (art. 4 § 2 ustawy).

Obok nieprzystosowania społecznego i przestępczości nieletnich, istotnym zagrożeniem o charakterze społecznym jest używanie środków odurzających i substancji psychotropowych. Niebezpieczeństwo dla zdrowia człowieka, jakie wiąże się z używaniem środków odurzających wynika z ich właściwości. Zmiany psychiczne, jakie są wywoływane przez środki odurzające wpływają na motywację sięgania po nie i ich dalszego używania. Środki odurzające powodują uzależnienie, które jest rodzajem przymusu używania tych środków. Można wyróżnić kilka rodzajów uzależnienia: fizyczne, psychiczne, społeczne, krzyżowe. Społecznym zagrożeniem o dużej doniosłości jest też związek środków odurzających z przestępczością. Może być on rozpatrywany w kilku aspektach,³⁵ a mianowicie:

---

³⁵ B. Hołyst, *Kryminologia*, s. 782-783

- 1) Występowania bezpośredniego związku pomiędzy potrzebą zdobycia środka odurzającego a: kradzieżą tego środka, fałszowaniem recept, szantażowaniem w celu zdobycia środka, posłużeniem się groźbą przemocy fizycznej, żeby wymusić wydanie środka lub jego zdobycie, samowolną produkcją środka, handlem, przemysłem;
- 2) Wzmocnienia motywacji do aktywności przestępczej, którą osiąga się po użyciu środka odurzającego. Osoba używająca ma pełną świadomość wykorzystywania środka w określonym celu. Sposób w jaki dany środek odurzający działa na organizm człowieka jest wykorzystywany do tego, aby: złagodzić obawy przed porażką zachowania przestępczego i poniesieniem odpowiedzialności karnej; zmobilizowania do działania przez zwiększenie poziomu motoryki;
- 3) Wystąpienia środka odurzającego jako substancji wspomagającej zachowanie przestępcze przy nieświadomości działania środka lub ograniczonej świadomości takiego działania. W tym rodzaju zależności ważna jest prawidłowość polegająca na tym, że środek odurzający istotnie modyfikuje zdolność do regulacji zachowania, co prowadzi do występowania reakcji gwałtownych w tym – zachowania przestępczego w postaci: czynnej napaści, zabójstw, zgwałceń, naruszeń porządku publicznego, wypadków komunikacyjnych.

Związek pomiędzy używaniem środków odurzających a przestępczością należy widzieć również w kontekście zależności pomiędzy degradacją fizyczną, psychiczną i społeczną a przestępstwem. Inny przykład zależności pomiędzy używaniem środków odurzających a przestępczością dotyczy relacji, w której najpierw występuje działalność przestępcza a dopiero później w jej następstwie lub równolegle pojawia się używanie środków odurzających. W tym przypadku przestępczość jest zjawiskiem pierwotnym wobec używania środków odurzających.

Związek pomiędzy używaniem środka odurzającego a przestępstwem zależy od kilku czynników a mianowicie:³⁶ rodzaju środka odurzającego i reakcji jakie wywołuje on w organizmie, indywidualnej odporności na działanie środka, wystąpienia dodatkowych czynników zewnętrznych np. wpływu grupy.

Uwzględniając w/w zależności należy zwrócić uwagę, że przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom związanym z używaniem środków odurzających może być rozpatrywane z punktu widzenia.³⁷

- 1) Przeciwdziałania występowaniu narkomanii, alkoholizmu, lekomanii;
- 2) Przeciwdziałaniu kryminogennej funkcji środków odurzających;
- 3) Przeciwdziałaniu wiktymogennej funkcji środków odurzających.

Istotnym zagrożeniem o charakterze społecznym jest uzależnienie od alkoholu. Niebezpieczeństwo związane z nadużywaniem tej substancji a także związek pomiędzy używaniem alkoholu a przestępczością jest mniej oczywisty niż w przypadku narkotyków z uwagi na to, że w przeważającej większości współczesnych systemów normatywnych alkohol jest substancją legalną (w przeciwieństwie do narkotyków).

---

³⁶ M. Kuć, *Kryminologia*, op. cit., s. 127

³⁷ Ibidem, s. 128

Alkohol jest czynnikiem wyzwalającym zachowania agresywne. Szczególnie w stanie głodu alkoholowego alkoholik może postępować nieodpowiedzialnie i agresywnie. Z tego względu można mówić o kryminogennym działaniu alkoholu, ponieważ zwiększa prawdopodobieństwo wejścia na drogę przestępstwa osób, które znajdują się pod jego wpływem. Ponadto, alkohol powoduje osłabienie działania hamulców moralnych, które są istotnym mechanizmem powstrzymującym przed zachowaniami przestępczymi.

Związek alkoholu z przestępczością może być rozpatrywany w kontekście:³⁸

- 1) Sytuacji, w których sprawca znajduje się pod wpływem alkoholu w czasie popełnienia przestępstwa;
- 2) Sytuacji, w których popełnienie przestępstwa ma związek z tzw. problemem alkoholowym, chociaż w czasie popełnienia przestępstwa sprawca nie znajdował się pod jego wpływem.

Związek alkoholu z przestępczością wynika także z faktu, że jego dostępność i społeczna tolerancja na używanie alkoholu powoduje, że dochodzi (w związku z długotrwałością jego używania) do społecznej degradacji jednostki. Wynikiem tej degradacji są także zachowania antyspołeczne i przestępcze.³⁹

Badania związku pomiędzy alkoholem a przestępczością, podejmowane w ramach problematyki kryminologicznej, uwzględniają m.in. następujące zagadnienia:

- 1) Tygodniowej okresowości przestępstw (spożywanie alkoholu w weekendy);
- 2) Miejsca popełnienia przestępstw (miejsce popełnienia przestępstwa to wielokrotnie miejsce w którym alkohol jest sprzedawany i spożywany);
- 3) Nasilania się przestępstw pozostających w związku z alkoholem w okresach, w których sprzedaż alkoholu nie podlega reglamentacji.

Ważnym zagadnieniem w zakresie omawianej problematyki jest pozyskiwanie środków finansowych na alkohol, które następuje w drodze kradzieży.

Poza funkcją kryminogenną alkohol pełni również funkcję wiktymogenną. Nie należą do odosobnionych sytuacje, w których w chwili popełnienia przestępstwa nie tylko sprawca znajdował się pod wpływem alkoholu ale również ofiara, zdarza się także, że przed popełnieniem przestępstwa sprawca i ofiara razem spożywali alkohol.⁴⁰

Z kryminologicznego punktu widzenia najważniejsze są działania mające na celu ograniczenie kryminogennej funkcji alkoholu. Alkoholizm, będąc chorobą chroniczną, wymaga leczenia bez względu na jej podłoże a także konsekwencje w postaci zachowania człowieka. Należy jednak podkreślić, że czynnikiem utrudniającym przeciwdziałanie zarówno uzależnieniu od alkoholu jak i popełnianiu przestępstw pod wpływem alkoholu jest kulturowa integracja spożywania alkoholu przy różnych okazjach np. tradycja wykorzystywania alkoholu podczas świątowania. Kulturowo akceptowane sytuacje, podczas których spożywany jest alkohol tworzą środowiskowe podłoże uzależnienia.

Ponadto specyfiką uzależnienia od alkoholu jest niedostosowanie społeczne alkoholika w środowisku rodzinnym, w pracy, co utrudnia mu wszelkie próby uzyskania wsparcia potrzebnego do przeciwstawienia się uzależnieniu.⁴¹

³⁸ Ibidem, s. 135

³⁹ Loc.cit.

⁴⁰ Loc.cit.

⁴¹ Ibidem, s. 136

Kolejnym zagrożeniem o charakterze społecznym są zachowania samobójcze. Samobójstwo jest gwałtownym pozbawieniem siebie życia, stanowiącym kres egzystencji biologicznej, psychicznej i społecznej. Jest zjawiskiem złożonym w płaszczyźnie etiologicznej a także celowym działaniem autodestrukcyjnym, które prowadzi do śmierci człowieka.⁴²

W zachowaniach samobójczych ważne jest nie tylko dokonanie samobójstwa, ale także etapy je poprzedzające, które przygotowują jednostkę do pozbawienia siebie życia. Wyjaśnieniu tej problematyki służy koncepcja zachowania suicydalnego autorstwa B. Hołysta, która opisuje samobójstwo jako proces złożony z kilku etapów. W świetle tej koncepcji, samobójstwo to *ciąg reakcji, jakie wyzwolone zostają w człowieku z chwilą, gdy w jego umyśle samobójstwo pojawia się jako antycypowany stan rzeczy i jako cel*.⁴³ Zachowanie suicydalne, zgodnie z tą propozycją teoretyczną, składa się z następujących etapów:

- 1) Samobójstwa wyobrażonego;
- 2) Samobójstwa upragnionego;
- 3) Samobójstwa usiłowanego;
- 4) Samobójstwa dokonanego.

Samobójstwo wyobrażone ma miejsce wtedy, gdy jednostka uświadamia sobie, że może rozwiązać swoje życiowe problemy dokonując samouniżenia. Samobójstwo upragnione charakteryzuje się już większym zaangażowaniem w realizację zamiaru samobójczego. Na tym etapie występuje pragnienie samobójstwa, jest ono celem dążeń jednostki. Samobójstwo usiłowane natomiast charakteryzuje się podjęciem działań, które mają doprowadzić do pozbawienia siebie życia (jest to próba dokonania zamachu samobójczego). Cel ten nie zostaje jednak na tym etapie osiągnięty. Samobójstwo dokonane to skuteczne pozbawienie siebie życia.

Każdy z kolejnych etapów zachowania suicydalnego oznacza postępujące zaangażowanie osoby w osiągnięcie celu jakim jest pozbawienie siebie życia. Prawidłowość ta skutecznie utrudnia wszelkie działania mające na celu zapobieganie samobójstwu. W opisanym układzie etapów zachowania suicydalnego charakterystyczne jest również to, że na wcześniejszych etapach (samobójstwa wyobrażonego, samobójstwa upragnionego), gdzie są większe szanse skutecznego przeciwdziałania dążeniu do śmierci, otoczenie samobójcy nie ma (lub ma za mało) informacji o przygotowaniach do samobójstwa. Należy podkreślić, że tak złożony proces poprzedzający zamach samobójczy może trwać wiele lat.⁴⁴

Różny zakres informacji o zamiarze popełnienia samobójstwa jest przekazywany przez przyszłego samobójcę w różny sposób na poszczególnych etapach zachowania suicydalnego. Prawidłowa ich interpretacja zależy od wiedzy i czujności otoczenia na takie komunikaty. Nierzadko zdarza się, że nawet wyraźne sygnały o zamiarze popełnienia samobójstwa nie są prawidłowo odczytywane przez otoczenie ponieważ są uważane za nieprawdziwe czy wręcz niedorzeczne. Samobójca sygnalizując zamiar odebrania sobie życia dąży do realizacji kilku celów a mianowicie:⁴⁵

---

⁴² Ibidem, s. 140

⁴³ B. Hołyst, *Suicydologia*. Warszawa 2002, s. 113

⁴⁴ M. Kuć, *Kryminologia*, s. 140-141

⁴⁵ Ibidem, s. 141

- 1) Pomimo decyzji o pozbawieniu siebie życia pragnie jednak w rzeczywistości uzyskać pomoc od otoczenia w rozwiązaniu swoich problemów, będących podstawą zamiaru samobójczego;
- 2) Pragnie przekazać informację o samobójstwie swoim bliskim, aby mogli przygotować się na poniesienie straty;
- 3) Dąży do wywołania presji w otoczeniu;
- 4) Dąży do wyrażenia swoich uczuć, z którymi nie potrafi sobie poradzić.

Informacje o zamiarze samobójczym mogą być przekazywane w różny sposób tj. za pomocą słów (wypowiadanych albo korespondencji), gestów (wyrażających rezygnację, zniechęcenie), czy zachowania (np. porządkowanie przedmiotów, wizyty pożegnalne u przyjaciół).

Pomimo zróżnicowania zachowania suicydalnego można wskazać pewne podstawowe cechy, które takie zachowanie charakteryzują a mianowicie:⁴⁶

- 1) Celem zamachu samobójczego ma być rozwiązanie jakiegoś problemu;
- 2) Zadaniem, jakie ma realizować samobójstwo jest pozbawienie siebie świadomości, która jest bardzo bolesna i jednostka pragnie się jej pozbyć;
- 3) Bódcem wywołującym samobójstwo jest silny ból psychiczny;
- 4) Stresorem są stany frustracyjne, które pojawiają się jako reakcja na trudności w zaspokojeniu potrzeb;
- 5) Wewnętrzną postawą jednostki jest ambiwalencja wobec życia;
- 6) Sanem emocjonalnym, jaki występuje przed popełnieniem samobójstwa jest poczucie bezradności i brak nadziei na zmianę sytuacji;
- 7) Stanem poznawczym jest zawężenie horyzontów (świadomość człowieka jest zdominowana przez przekonanie, że wszystkie sposoby rozwiązania sytuacji trudnej zostały już wykorzystane i nie ma innego rozwiązania poza samobójstwem);
- 8) Rodzajem działania, na które decyduje się jednostka jest ucieczka;
- 9) Sposobem komunikowania się z otoczeniem jest przekazanie informacji o samobójstwie w jakiejś formie;
- 10) Wzorcem wspólnym jest spójność aktu samobójczego ze stylem życia.

Niezwykle ważnym zagrożeniem społecznym, które można wyróżnić w ramach omawianej problematyki są zachowania samobójcze młodzieży, a wśród nich kategoria tzw. paktów samobójczych. Są to porozumienia zawierane przez młodych ludzi w celu realizacji zachowania samobójczego.

A. Czabański wymienia dwie grupy przyczyn zawierania paktów samobójczych przez młodzież tj.:⁴⁷

- 1) Przyczyny, będące wynikiem poczucia solidarności i lojalności wobec partnera paktu (jedna osoba realizuje zamach samobójczy z konkretnej przyczyny, druga natomiast „towarzyszy” jej i współuczestniczy w tym zachowaniu z uwagi na łączącą je więź np. miłości, przyjaźni);
- 2) Przyczyny wynikające z podobnych splotów okolicznościowych (podobne przyczyny, które zaistniały w jednostkowych przypadkach i które stały się podstawą zawarcia paktu).

⁴⁶ K. Linowski, I. Wysocki, *Oddziaływanie psychokorekcyjne na skazanych agresywnych w warunkach penitencjarnych*. Ostrowiec Świętokrzyski 2006, s. 78

⁴⁷ Por. A. Czabański, *Pakty samobójcze wśród młodzieży* (w:) H. Machel, K. Wszeborowski (red.) *Psychospołeczne uwarunkowania zjawisk dewiacyjnych wśród młodzieży w okresie transformacji ustrojowej*. Gdańsk 1999, s. 243

Poszukiwanie wyjaśnienia paktów samobójczych prowadzi do wniosku, że pozwalają one osobom, które je zawierają na rozłożenie odpowiedzialności za zachowanie samobójcze pomiędzy wszystkich członków paktu. Zjawisko to określa się mianem dyfuzji odpowiedzialności i mechanizmu przesunięcia ryzyka. W ten sposób przystępujący do paktu pozbywa się zahamowań przed decyzją o samobójstwie i realizacją zachowania samobójczego.

Zjawisko paktów samobójczych cechuje zróżnicowanie. Wśród typów paktów samobójczych wymienia się:⁴⁸ pakty diadalne i multipersonalne (według składu członkowskiego); pakty kończące się śmiercią wszystkich członków paktu, pakty kończące się śmiercią części członków paktu, pakty samobójcze kończące się próbą samobójczą, po której żaden z członków nie umiera; pakty, które same ustają bez podejmowania próby samobójczej (według kryterium skutku).

W literaturze podkreśla się, że wbrew obiegowej opinii, samobójcy z reguły nie są osobami chorymi psychicznie.⁴⁹ M. Jarosz zwraca uwagę, że *odbierają sobie życie ludzie mniej odporni, uwikłani w sytuacja, które rzeczywiście (bądź we własnym mniemaniu) ich przerastają. Nie są w stanie rozwiązać węzła gordyjskiego, w który zapętlili się ich terażniejszość. Przecinają go kładąc kres życiu.*⁵⁰

Ze społecznego punktu widzenia ważne znaczenie ma kategoria przyczyn zamachów samobójczych. Wśród nich należy wymienić:⁵¹ bezrobocie, uzależnienia, utratę sensu życia, depresję, utratę kogoś bliskiego, doznanie silnego urazu psychicznego, przewlekły i silny stres w związku z zaistnieniem poważnych problemów, samotność. Stan psychiczny jaki towarzyszy samobójcy charakteryzują następujące cechy:⁵² bezradność, brak wiary w pozytywne rezultaty wysiłków podejmowanych w celu rozwiązania istniejących problemów, poczucie beznadziejności, niezaspokojenie potrzeb, świadomość zawężonych możliwości.

Istnieje wiele typologii zachowań suicydalnych. Z punktu widzenia omawianej problematyki, która zwraca uwagę na społeczne zagrożenia i poszukiwanie ich przyczyn również w uwarunkowaniach społecznych, na uwagę zasługuje typologia É. Durkheima, która wyraża podejście socjologiczne do problematyki samobójstw. Durkheim wyróżnił cztery rodzaje samobójstw.⁵³

- 1) Samobójstwo egoistyczne – jest ono wynikiem zbyt słabej więzi jednostki ze społecznością. W takiej sytuacji samobójstwo pojawia się jako skutek zepchnięcia jednostki na margines życia społecznego aż do zupełnego wykluczenia jej ze wspólnoty. Osoba taka nie czuje dostatecznie silnych albo żadnych więzi z innymi ludźmi i decyduje się na popełnienie samobójstwa;
- 2) Samobójstwo altruistyczne – jest ono wynikiem zbyt silnej więzi jednostki ze społecznością. Nadmierna integracja jednostki ze wspólnotą prowadzi do obciążenia jej wymaganiami społecznymi, którym nie potrafi sprostać;

⁴⁸ Por. A. Czabański, *Pakty samobójcze wśród młodzieży*, s. 243-246

⁴⁹ M. Jarosz, *Samobójstwa*. Warszawa 2007, s. 180

⁵⁰ Loc.cit.

⁵¹ M. Kuć, *Kryminologia*, s. 145-146

⁵² Ibidem, s.146

⁵³ M. Jarosz, *Samobójstwa*, s. 46

- 3) Samobójstwo anomiczne – jest ono identyfikatorem dezintegracji społecznej, która powoduje narastanie samobójstw (zachowania jednostki są w niedostatecznym stopniu kontrolowane i stymulowane przez społeczeństwo). Samobójstwo anomiczne pojawia się jako odpowiedź jednostki na siłą alienację, która powstaje w wyniku gwałtownych zmian społecznych;
- 4) Samobójstwo fatalistyczne – jest to samobójstwo człowieka znajdującego się w sytuacji tragicznej, z której nie widzi innego wyjścia jak tylko samounicestwienie.

Z punktu widzenia przedstawianego tematu, na uwagę zasługuje samobójstwo demonstracyjne zwane również instrumentalnym. Celem takiego zachowania samobójczego jest przekazanie jakiegoś komunikatu (np. wołania o pomoc), pewna manifestacja, a nie pozbawienie siebie życia. Ten rodzaj samobójstw jest charakterystyczny dla zachowań samobójczych młodzieży i z reguły kończy się na etapie usiłowania. Samobójstwo jest więc także sposobem na manipulowanie otoczeniem. Komunikując zamiar popełnienia samobójstwa w różny sposób, samobójcy chcą wpłynąć na zmianę zachowania innych ludzi. W tym kontekście należy wspomnieć także o samobójstwach popełnianych dla zastraszenia otoczenia. Są one wynikiem patologicznych relacji międzyludzkich, w których niepowodzenia na tle narastających konfliktów są ostatecznie rozwiązywane w drodze szantażu samobójczego.⁵⁴

W świetle omawianej problematyki ważne znaczenie ma zagadnienie zapobiegania samobójstwom, które należy traktować jako zadanie wielopłaszczyznowe. Składa się na nie szereg działań. Jednym z podstawowych jest zdobywanie wiedzy na temat samobójstwa (w tym szczególnie procesów motywacyjnych, które doprowadzają człowieka do zachowań autodestrukcyjnych). Ponadto ważne znaczenie ma diagnozowanie syndromu suicydalnego oraz eliminowanie przyczyn samobójstw. Z drugiej strony istotne jest promowanie niedestrukcyjnych sposobów radzenia sobie z sytuacjami trudnymi oraz organizowanie instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych form pomocy dla osób zagrożonych zachowaniem samobójczym.⁵⁵

Szczególne zapotrzebowanie na działania profilaktyczne występuje u osób młodych, zagrożonych różnymi formami zachowań autodestrukcyjnych (w tym również suicydalnych). W tej grupie wiekowej brakuje wykształconych mechanizmów radzenia sobie z trudnościami, które są przyczyną samobójstw. Młodzież nie radzi sobie z problemami natury emocjonalnej i moralnej co staje się przyczyną konfliktów wewnętrznych i konfliktów z otoczeniem. Badania potwierdzają też fakt, że powtarzanie prób samobójczych występuje częściej wśród młodzieży niż wśród osób dorosłych, a w tej grupie wiekowej częściej podejmują je dziewczęta niż chłopcy.⁵⁶

Specyfika zachowań samobójczych młodzieży powoduje konieczność szczególnego traktowania działań zapobiegających samobójstwom tej kategorii osób. Wśród nich należy wymienić w pierwszej kolejności intensyfikację działań wychowawczych w kierunku prawidłowego rozwoju emocjonalnego i moralnego

---

⁵⁴ K. Linowski, I. Wysocki, *Oddziaływanie psychokorekcyjne...*, op. cit., s. 83

⁵⁵ M. Kuć, *Kryminologia*, s. 149

⁵⁶ Por. A. Czabański, *Pakty samobójcze wśród młodzieży*, s. 324-325

dzieci i młodzieży. Ponadto bardzo istotna jest potrzeba edukacji profilaktycznej (dotyczącej samobójstw ale także uzależnień) na szczeblu instytucjonalnym i pozainstytucjonalnym oraz specjalistycznej opieki lekarskiej, psychologicznej, terapeutycznej dla osób, które dokonały prób samobójczych lub z uwagi na cechy osobowości stanowią kategorię osób zwiększonego ryzyka zachowań samobójczych. Kolejnym działaniem profilaktycznym jest wykrywanie symptomów zachowań samobójczych na wcześniejszych stadiach zachowań suicydalnych, chociaż jest to utrudnione niejednoznacznością komunikowania zamiarów samobójczych. Nie sposób przecenić w tym zakresie także potrzeby zwiększonej wrażliwości społecznej na problem samobójstw, zarówno w aspekcie profilaktyki jak też właściwej oceny zachowań suicydalnych tj. odejście od ocen piętnujących, etykietyzujących samobójcę i jego bliskich na rzecz budowania klimatu zrozumienia problemu i wsparcia.⁵⁷

Kolejnym ważnym zagrożeniem jest uzależnienie od mediów, traktowane jako nowy czynnik zagrożenia społecznego, bezpośrednio związany z funkcjonowaniem człowieka w otoczeniu mediów masowych.⁵⁸ Uzależnienie od mass mediów jest zaliczane do uzależnień czynnościowych o charakterze psychicznym. W literaturze przyjmuje się, że występuje ono wtedy, gdy w jakimkolwiek okresie tego samego roku występują przynajmniej 3 z następujących symptomów:⁵⁹ zjawisko tolerancji, objawy zespołu odstawienia, częstotliwość i czas korzystania z mediów są większe niż pierwotnie zamierzone, ma miejsce trwałe pragnienie przerwania lub kontrolowania korzystania z mediów albo występowały już nieskuteczne próby dokonania tego. Ponadto jednostka przeznacza dużą ilość czasu na czynności związane z korzystaniem z mediów, następuje ograniczenie lub całkowita rezygnacja z innych aktywności: społecznych, zawodowych lub rekreacyjnych, co jest wynikiem korzystania z mediów. Dodatkowo można obserwować zjawisko trwania przy korzystaniu z mediów pomimo świadomości, że jest ono przyczyną różnych problemów.

Podłoże przyczynowe uzależnienia od mediów jest zróżnicowane. Do najczęściej występujących przyczyn uzależnienia od mediów należą:⁶⁰

- 1) Wpływ grupy rówieśniczej – duże znaczenie tej przyczyny jest związane z siłą przekazu rówieśniczego, który potęguje potrzebę korzystania z określonego środka przekazu medialnego, który jest akceptowany czy preferowany w grupie;
- 2) Potrzeba ucieczki od rzeczywistości (skłonność do alienacji) – przyczyna ta występuje wtedy, gdy jednostka nie ma zrozumienia, akceptacji, wsparcia w rodzinie lub grupie rówieśniczej. W takiej sytuacji poszukuje ona brakujących wartości w wirtualnym świecie np. w rozmowie na czacie, odnajdując tym samym informacje na nurtujące ją pytania w mass mediach;

⁵⁷ M. Kuć, *Kryminologia*, s. 150

⁵⁸ M. Kuć, *Wiktymologia*, s. 40

⁵⁹ J. Chwaszcz, M. Pietruszka, D. Sikorski, *Media*. Lublin 2005, s. 93-95

⁶⁰ *Ibidem*, s. 79-83

- 3) Poczucie osamotnienia – pojawia się jako wynik braku akceptacji najbliższego środowiska, często ma źródło w trudnościach w nawiązywaniu kontaktów społecznych i takie trudności utrwała. Na podstawie takich negatywnych doświadczeń jednostka tworzy sobie zastępczy świat w postaci wirtualnej korespondencji, ma poczucie pewnej wspólnoty, z której (w przypadku pojawienia się jakichś problemów) może w każdej chwili się wycofać bez konieczności ponoszenia emocjonalnych strat, które występują w przypadku bezpośredniego kontaktu;
- 4) Niskie poczucie własnej wartości oraz brak samoakceptacji – taka sytuacja psychiczna skłania jednostki, u których występuje, do budowania nierealnego obrazu siebie w kontaktach wirtualnych np. ukrywania swojego wieku, tuszy itp.;
- 5) Doświadczenie pustki i nudy, które powstaje w związku z nieatrakcyjnością realnego świata. Niezaspokojenie potrzeby stymulacji przez bodźce działające w realnym świecie powoduje poszukiwanie wrażeń w rzeczywistości prezentowanej przez środki masowego przekazu, dostarczające silnych przeżyć emocjonalnych.

Uzależnienie od mediów wywołuje szereg negatywnych skutków w różnych sferach funkcjonowania człowieka tj. w sferze somatycznej, psychicznej oraz społecznej. W grupie negatywnych skutków somatycznych spowodowanych uzależnieniem od mediów znajdują się:⁶¹ wady wzroku, słuchu, wady postawy, zaburzenia somatyczne i psychosomatyczne, choroby cywilizacyjne. Osoby uzależnione od mediów zapominają o dbaniu o własne zdrowie, lekceważą pierwsze symptomy choroby, co prowadzi do nasilenia procesów chorobowych i negatywnie wpływa na funkcjonowanie całego organizmu.

Do negatywnych skutków w sferze psychicznej spowodowanych uzależnieniem od mediów należą natomiast:⁶² osłabienie wrażliwości na bodźce i desensytyzacja; zatarcie granic pomiędzy rzeczywistością a światem fikcji, rozbudzenie tendencji do podglądactwa; stymulowanie przemocy i dewiacyjnych zachowań seksualnych; zagubienie własnej tożsamości; osłabienie twórczej wyobraźni; narkotyczne stymulowanie wyobraźni; osłabienie samokontroli; zaburzenia osobowości pod postacią zachowań antyspołecznych i agresywnych. W zakresie skutków społecznych uzależnienia od mediów należy wymienić:⁶³ wyobcowanie z realnego świata, osłabienie tożsamości społecznej (wzrasta izolacja społeczna jednostki); osłabienie komunikacji w rodzinie i grupie rówieśniczej. Ponadto poświęcanie coraz większej uwagi mediom powoduje ograniczenie kontaktów interpersonalnych, czego konsekwencją są trudności w tej sferze; dodatkowo pojawia się konsumpcyjny styl życia; zagubienie; anonimowość; przestępczość komputerowa.

W profilaktyce uzależnienia od mediów najważniejsze jest kształtowanie świadomości społecznej na temat problemu szkodliwości nadmiernego korzystania z mediów masowych, wykorzystywania samych mediów w propagowaniu informacji

⁶¹ Ibidem, s. 110-119

⁶² Ibidem, s. 119-130; A. Lempa, *Zapobieganie uzależnieniu od mediów* (w:) red. I. Niewiadomska, M. Kalinowski, *Wezwani do działania. Zasoby społeczne w profilaktyce zachowań destrukcyjnych*. Lublin 2010, s. 133

⁶³ Por. J. Chwaszcz, M. Pietruszka, D. Sikorski, *Media*, s.131-138; A. Lempa, *Zapobieganie uzależnieniu od mediów*, op. cit., s. 133

o mechanizmach uzależnienia od mediów a także wzmocnienie systemu wychowawczego, którego zadaniem jest przekazywanie młodym ludziom potrzebnej wiedzy o uzależnieniu od mediów masowych.⁶⁴ W tym znaczeniu ważne jest też eliminowanie przyczyn uzależnienia od mediów, a zatem wychowanie powinno zmierzać także do pokazywania dzieciom i młodzieży alternatywnych źródeł informacji i alternatywnych sposobów spędzania wolnego czasu, które w wielu przypadkach są przyczyną uzależnień.

Kolejny ważny problem o charakterze społecznym to uzależnienie od sekt.⁶⁵ W tym przypadku uzależnienie, które jest głównym czynnikiem zagrożenia ma u podstaw psychomanipulacyjny charakter funkcjonowania sekt. W literaturze funkcjonuje wiele definicji sekt i grup kultowych. Wykorzystują one różnorodne kryteria. W katalogu cech przypisywanych sektom należy wymienić następujące:

- 1) Bezwzględne podporządkowanie przywódcy duchowemu (autorytarne kierownictwo, znaczenie osoby mistrza w funkcjonowaniu grupy). Charyzma mistrza buduje wrażenie kontaktu z osobą wyjątkową, szczególnie naznaczoną przez bóstwo, a możliwość takiego kontaktu utwierdza osobę w poczuciu bycia szczególnie wybraną;
- 2) Irracjonalne praktyki kultowe, które znacząco różnią się od powszechnie akceptowanych wzorów;
- 3) Integracja normatywna (zgodność wartości i norm, jakimi kierują się poszczególni członkowie grupy z normami i wartościami akceptowanymi w danej grupie,⁶⁶
- 4) Wykorzystywanie technik psychomanipulacji (techniki kontroli umysłu, indoktrynacja, technika „małych kroków”, stosowanie pochlebstw). Działania te mają na celu dokonywanie zmian przekonań, nastawień, światopoglądu a także osobowości człowieka;
- 5) Bezgraniczne poświęcenie się grupie, które przejawia się zerwaniem więzi z rodziną i dotychczasowymi znajomymi;
- 6) Atrakcyjność treści przekazywanych członkom grupy, zwłaszcza na etapie werbowania do sekty. Celem takiego przekazu jest budowanie przeświadczenia o ekskluzywizmie przynależności do grupy, co odpowiada potrzebie wyróżnienia się, uznania, dążenia do indywidualności, które stanowią jedne z przyczyn przynależności do sekt. Ta cecha osłabia krytycyzm i czujność potrzebne do rozpoznania rzeczywistych mechanizmów i celów działania sekty. Stopniowo, poprzez wykorzystywanie poszczególnych etapów procesu werbowania do grupy, dochodzi do budowania zależności pomiędzy kandydatem do sekty i sektą, czego ostatecznym wyrazem jest stosowanie psychicznej presji, będącej również przejawem sprawowania władzy w sekcie.

Specyfika cech i funkcjonowania sekt powoduje, że najbardziej narażone są na jej oddziaływanie osoby młode. Właściwości biopsychospołeczne tego etapu rozwojowego szczególnie predysponują do poszukiwania alternatywnych sposobów funkcjonowania społecznego, którym wielokrotnie staje się przynależność do sekt.

⁶⁴ M. Kuć, *Wiktymologia*, s. 44

⁶⁵ T. Paleczny, *Sekty. W poszukiwaniu utraconego raju*. Kraków 1998, passim; D. Sikorski, S. Bukalski, *Sekty*, Lublin 2004, passim

⁶⁶ D. Sikorski, S. Bukalski, *Sekty*, s. 99

Wśród czynników predysponujących do przynależności do sekt należy wymienić:⁶⁷ samotność; niedojrzałość emocjonalna; doświadczanie silnych stresów i kryzysów sytuacyjnych; brak asertywności; poczucie braku akceptacji ze strony otoczenia; brak zaspokojenia w rodzinie podstawowych potrzeb takich jak: potrzeba przynależności, miłości, bezpieczeństwa; niestabilna i niska samoocena; duża wrażliwość i podatność na sugestie; obniżony krytycyzm; brak autorytetów; ugodowość (ufność, ustępliwość, altruizm); tendencje konformistyczne; naiwny idealizm; osobowość zależna (brak umiejętności podejmowania decyzji, skłonność do podporządkowywania innym swoich potrzeb i dążeń); kult szybkiego sukcesu.

Niebezpieczeństwo, jakie wiąże się z przynależnością do sekt wynika z zakresu negatywnych skutków tej przynależności, które obejmują zarówno negatywne konsekwencje fizyczne, psychiczne i społeczne. Dochodzi do fizycznego wyniszczenia organizmu jako skutek ograniczania racji żywności oraz używania substancji psychoaktywnych. W sferze psychicznej czynnikiem zagrożenia jest zmiana osobowości na tle przyjęcia odmiennej hierarchii wartości, norm i wzorów zachowania. W płaszczyźnie społecznej natomiast istotnym problemem jest zerwanie więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi, porzucenie szkoły lub pracy; zanegowanie słuszności obowiązującego systemu państwowego i wymagań normatywnych. Szczególnie destrukcyjnym skutkiem przynależności do sekt jest popełnianie samobójstw przez członków grupy. Są to zarówno samobójstwa indywidualne, będące wynikiem nieradzenia sobie z presją i wymaganiami grupy, jak również samobójstwa zbiorowe popełniane w związku z przynależnością do grupy, jako wynik integracji z grupą i specyficzne narzędzie działania np. sposób przekazania przesłania sekty. Konsekwencje samodestrukcji dotyczą wszystkich sfer funkcjonowania człowieka, stanowiąc kres jego egzystencji biologicznej, psychicznej i społecznej.

W grupie wskazań profilaktycznych szczególną wartość ma przekazywanie informacji o mechanizmach funkcjonowania sekt (zwłaszcza w zakresie stosowanych technik manipulacji) zarówno dzieciom i młodzieży jak też rodzicom i innym osobom uczestniczącym w procesie wychowania, diagnozowanie poziomu podatności osoby na działanie grupy, wspieranie rozwoju osoby w procesie wychowawczym, nabywanie umiejętności w relacjach interpersonalnych.⁶⁸

Podsumowanie

Analiza wybranych kategorii zagrożeń społecznych przeprowadzona z uwzględnieniem ich przyczyn, przejawów, skutków oraz wskazań profilaktycznych, pozwala uznać, że stanowią one zarówno poważny problem społeczny, jak też istotne zadanie badawcze kryminologii. Przedstawienie przedmiotu badań kryminologii, wyeksponowanie jej zadań oraz jednoznaczne wskazanie na jej interdyscyplinarny charakter stanowi podstawę, aby uznać przydatność badań kryminologicznych tak w zakresie budowania teoretycznych podstaw rozwiązania problemu, jak też praktycznego zastosowania wyników badań.

---

⁶⁷ Ibidem, s. 110-111

⁶⁸ M. Kuć, *Wiktymologia*, op. cit., s. 52-53

Różnicowanie życia społecznego, zarówno w zakresie normy jak i patologii powoduje, że przedmiot badań kryminologicznych, pierwotnie obejmujący przestępstwo i jego sprawcę, stopniowo poszerza się o inne (nie będące przestępstwem) przejawy zachowań aspołecznych i antyspołecznych, czyniąc z nich ważny obszar kryminologicznych dociekań badawczych. Za szczególnie istotne należy uznać poszukiwanie związku pomiędzy poszczególnymi przejawami zachowań antyspołecznych (w kontekście ich kryminogennej funkcji) a zachowaniami przestępczymi.

Streszczenie

Artykuł opisuje podstawowe zadania kryminologii w świetle współczesnych zagrożeń społecznych, takich jak: samobójstwo, uzależnienie od alkoholu i narkotyków, mediów, a także sekty. Ponadto artykuł omawia społeczne niedostosowanie młodych ludzi w kontekście poważnego zagrożenia społecznego. Kwestia zagrożeń społecznych dyskutowana jest z uwzględnieniem ich powodów, przejawów i konsekwencji. Artykuł omawia problem zapobiegania wspomnianym wyżej zagrożeniom społecznym, prezentuje współczesne zagrożenia społeczne jako przedmiot kryminologii obok zachowań przestępczych i analizy przestępczości. Studium podkreśla znaczenie badań kryminologicznych w walce z zagrożeniami społecznymi.

Summary

The article describes the basic tasks of criminology in the light of contemporary social risks such as: suicide, addiction to alcohol and drugs, the media as well as sects. Furthermore the article discusses the social maladjustment of youth in the context of a serious social threat. The issue of social risks is discussed in terms of their causes, manifestations and consequences. The article discusses the problem of preventing the abovementioned social threat. The article presents contemporary social risks as a subject of criminology alongside criminal behaviour and crime analysis. The study highlights the importance of criminological research in the fight against social risk.